

برنامه‌تحصیلی، ضامن اجرای برنامه‌درسی

کلیدواژه‌ها: برنامه، برنامه‌تحصیلی، اهمیت برنامه، ویژگی‌های برنامه

اشاره

آموزش و پرورش یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی است که محصول و نتیجه آن به جامعه برمی‌گردد. پرورش یافتگان نظام آموزشی هر جامعه، گردانندگان چرخ‌های فعالیت‌های متعدد و متنوع آن جامعه خواهند بود. آموزش و پرورش هر جامعه‌ای باید پویا، متحول، کارآمد و از لحاظ فرهنگی غنی و پرمحتوا باشد تا بتواند افرادی خلاق، آفریننده، مستقل و با اعتماد به نفس تربیت کند. بنابراین، نظام آموزشی هر جامعه باید به بسیاری از مسائل و عوامل عمده آموزشی مانند اهداف، برنامه و ارزش‌های حاکم بر تعلیم و تربیت، محتوا و روش‌های آموزشی، نگاهی عمیق و گسترده داشته باشد. از جمله اینکه برنامه‌های تحصیلی و تربیتی خود را به‌نحوه متناسب و هماهنگ با هدف‌های از پیش تعیین شده طراحی کند و در تدوین آن‌ها، شرایط و عوامل اجتماعی و خصوصیات افراد جامعه را در نظر بگیرد تا بتواند به اهداف پیش‌بینی شده نائل آید. این مقاله اهمیت برنامه‌تحصیلی و خلاصه ویژگی‌های برنامه‌مناسب را بیان می‌کند.

تبیین مفهوم برنامه‌تحصیلی

«برنامه‌سندی است رسمی که از آن به‌عنوان مرجعی برای انجام دادن کارها و ارزشیابی فعالیت‌های انجام شده، در دوره‌ای معین از زمان استفاده می‌شود» (تقی پورظهیر، ۱۳۷۷: ۲۷). مفهوم برنامه در موارد مختلفی به کار برده می‌شود، ولی مقصود کلی از برنامه‌تحصیلی، تعیین و تنظیم فعالیت‌هایی است که برای رسیدن به اهداف خاصی صورت می‌گیرد. در آموزش و پرورش، برنامه‌تحصیلی دو مفهوم جداگانه دارد.

۱. هدف از برنامه‌تحصیلی، تعیین فعالیت‌های معلم و دانش‌آموز،

اهمیت برنامه‌ریزی و برنامه‌تحصیلی

هیچ کاری را نمی‌توان از روی حدس و گمان یا به‌طور اتفاقی انجام داد. برای انجام هر کاری باید برنامه داشت. نهادهای اجرایی هر جامعه از جمله مدارس، به داشتن برنامه‌ای مدون ملزم هستند و قبل از انجام هر کاری باید برنامه‌کاری خود را طرح‌ریزی و تدوین کنند، تمام جوانب و فعالیت‌هایی را که باید انجام دهند، در نظر بگیرند و خط‌مشی و نوع فعالیت‌های افراد تحت پوشش خود را کاملاً مشخص کنند. داشتن برنامه به مجریان امکان می‌دهد که بدون شک و تردید، و انحراف و نگرانی، در راه رسیدن به اهداف پیش‌بینی شده حرکت کنند تا به سرمنزل مقصود برسند. در نظام تعلیم و تربیت هر جامعه - که اهمیت و جایگاه آن بر کسی پوشیده نیست - داشتن برنامه‌ای مدون و منسجم بسیار لازم و ضروری است. اگر مسئولان اجرایی آموزشی و تربیتی برنامه‌های تحصیلی را به‌خوبی تدوین کنند و رهنمودهای جامعی برای اجرای آن‌ها ارائه دهند، معلم و دانش‌آموز به وظایف و تکالیف خود واقف و آگاه خواهند بود و پیش‌بینی‌های لازم را برای رسیدن به اهداف و نتایج برنامه به‌عمل خواهند آورد. همچنین، وجود برنامه‌منظم و دقیق در مدرسه و کلاس درس، حدود پیشرفت کار دانش‌آموزان را آشکار می‌سازد. بدین ترتیب، معلم هم بهتر از نتیجه کار خود آگاه می‌شود.

وجه برنامه‌تحصیلی

هر برنامه‌تحصیلی دو وجه دارد: ۱. وجه نظری؛ ۲. وجه عملی. وجه نظری به آن دسته از مواد درسی گفته می‌شود که مطالعه آن‌ها مهارت‌های فکری و ذهنی

کیفیت و کمیت مواد درسی در کلاس‌ها و حدود و ثغور انعطاف‌پذیری انتخاب راهبردها، روش‌ها و موضوعاتی است که دانش‌آموزان در یک سال تحصیلی باید فراگیرند. این برنامه را معمولاً مدیر و معلمان مدرسه تهیه و تنظیم می‌کنند. ۲. هدف از برنامه‌تحصیلی، تنظیم جدول ساعات درس‌های هفتگی کلاس‌هاست تا معلم و دانش‌آموزان از فعالیت‌های تحصیلی خود در هر ساعت از روزهای هفته آگاه باشند و مطابق آن عمل کنند.

آموزش و پرورش
هر جامعه‌ای
باید پویا،
متحول، کارآمد و
از لحاظ فرهنگی
غنی و پرمحتوا
باشد تا بتواند
افرادی خلاق،
آفریننده، مستقل
و با اعتماد به نفس
تربیت کند

زمان‌های دور به‌وقوع پیوسته‌اند و مشاهده و مطالعه آن‌ها به‌طریق عینی غیرممکن یا حداقل خیلی مشکل است. بنابراین، فقط باید از طریق خواندن کتاب یا شنیدن از دیگران نسبت به آن‌ها آگاهی پیدا کرد.

● تکرار برخی از وقایع و اتفاقات شاید به صرفه و صلاح جامعه نباشد، لذا باید از طریق نظری از آن‌ها اطلاع پیدا کرد.

هماهنگی برنامه تحصیلی با اهداف از پیش تعیین شده

به‌طور کلی، برنامه مجموعه‌ای از تلاش‌ها و فعالیت‌هایی است که به‌طور سنجیده طراحی شده‌اند و برای رسیدن به هدف خاصی به‌کار می‌روند. «برنامه تربیتی نیز شامل کلیه تجربیات، مطالعات، بحث‌ها، فعالیت‌های گروهی و فردی و سایر اعمالی است که شاگرد با سرپرستی و راهنمایی مدرسه انجام می‌دهد» (شریعتمداری، ۱۳۷۷: ۳). اما تمامی کوشش‌ها و تلاش‌هایی که برای نیل به اهداف پیش‌بینی شده در برنامه صورت می‌گیرند، زمانی مفید و ثمربخش خواهند بود که با هدف‌های تعلیم و تربیت هماهنگ

آن‌ها را توضیح دهد. این امر مؤید آن است که پایه و اساس هوش نظری در هوش عملی نهفته است. بنابراین، در آموزش و تعلیم و تربیت کودکان، باید استعداد عملی آن‌ها را هم در نظر گرفت. برای تحقق این امر باید در تهیه و تدارک برنامه‌های درسی به‌اندازه کافی مواد و درس‌های عملی نیز منظور کرد. ضرورت توجه به درس‌ها و مواد نظری و گنجانیدن آن‌ها در برنامه تحصیلی هم دلایلی دارد که برخی از آن‌ها به این شرح است:

● در تحصیلات نظری محصول و بازدهی کار زیاد است، زیرا فرد در مدت کوتاهی می‌تواند با مطالعه قسمت زیادی از آثار و نوشته‌های دانشمندان، به افکار، عقاید و نظرات آن‌ها پی ببرد.

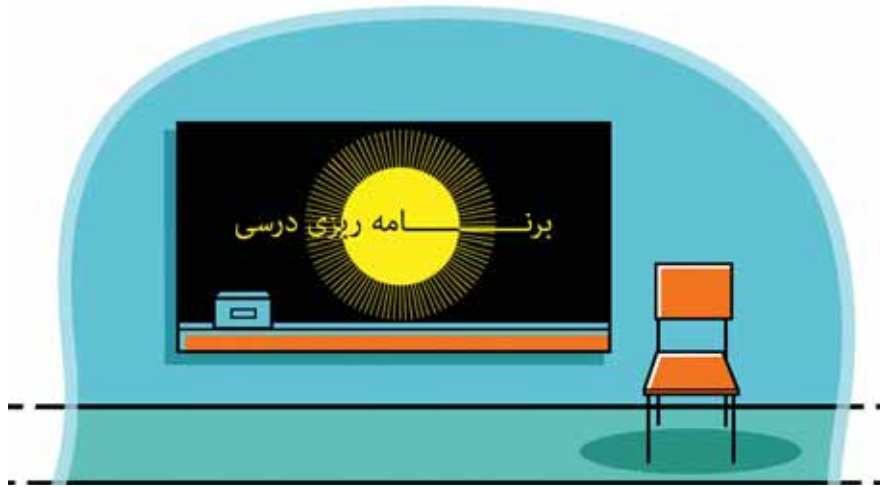
● پاره‌ای از امور عینی نیستند و باید به‌صورت مجرد بیان شوند، لذا یاددهی و تفهیم آن‌ها جز از طریق نظری ممکن نخواهد بود.

● بسیاری از وقایع و رویدادها به گذشته مربوط هستند و عملاً تکرار نمی‌شوند، از این رو باید آن‌ها را در آثار و نوشته‌های دیگران بررسی کرد.

● برخی از امور در مکان‌ها یا

دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد، مانند ادبیات، ریاضیات، علوم اجتماعی، تاریخ، قواعد و دستور زبان و مانند آن‌ها. دانش‌آموزان با مطالعه این درس‌ها می‌توانند فعالیت‌های ذهنی خود را گسترش دهند.

منظور از وجه عملی در برنامه، آن دسته از مواد درسی است که علاوه بر ایجاد مهارت‌های فکری، فعالیت‌های حسی و حرکتی را نیز طلب می‌کنند؛ مانند کارهای دستی، هنر نقاشی و کارهای آزمایشگاهی. درس‌های عملی مکمل فعالیت‌های فکری هستند و مهارت و ورزیدگی را در پی دارند. براساس تحقیقات انجام شده، بهره‌گیری انسان از هوش، در مراحل اولیه، به‌شکل عملی است. هوش عملی در راه ساختن وسایل و ابزار و آلات مورد نیاز کودک در زندگی به‌کار گرفته می‌شود. توجه به تجربه‌های گذشته نشان می‌دهد که انسان از هوش عملی خیلی زودتر از هوش نظری استفاده می‌کند. برای مثال، کودک اموری را انجام می‌دهد و در عمل مسائل و مشکلاتی را حل و فصل می‌کند که خود نمی‌تواند دلایل و چگونگی

همانگی و مطابقت داشته باشند. از آنجا که نیازها و شرایط زندگی افراد در مناطق گوناگون جامعه با هم فرق دارند، لذا برنامه‌های تنظیمی تحصیلی هم باید با توجه به اوضاع و احوال زندگی افراد منطقه، با هم تفاوت داشته باشند. به‌علاوه، هرگز نباید اجرای برنامه‌ای را به‌صورت قطعی برای مردم نواحی مختلف جامعه به‌طور یکسان توصیه کرد، زیرا اولاً اوضاع طبیعی و شرایط اقلیمی مانند آب‌وهوا، درجه حرارت، رطوبت و غیره در مناطق گوناگون یکی نیست، ثانیاً نوع اشتغال مردم در نواحی گوناگون با هم فرق دارد. از این‌رو، خواسته‌ها و انتظارات آن‌ها از نظام تعلیم و تربیت هم متفاوت هستند، و ثالثاً افراد از لحاظ جسمانی، استعداد، علاقه، وضع خانوادگی و دیگر شرایط نیز با هم متفاوت‌اند. لذا نمی‌توان همه فعالیت‌های دانش‌آموزان را طبق برنامه ثابت و مشخصی تحت کنترل درآورد. به‌همین لحاظ، برنامه‌های تحصیلی مدارس باید با توجه به شرایط زندگی مردم منطقه تعیین شوند. از طرف دیگر، اهمیت معلم در اجرای برنامه درسی بسیار زیاد است. بنابراین، برنامه درسی و تربیتی باید طوری طراحی و تدوین شود که معلم بتواند با توجه به شرایط و مسائل و امکانات محیطی انعطاف لازم را در تهیه و اجرای برنامه تحصیلی داشته باشد. هنگامی که معلم بتواند با توجه به نیازهای دانش‌آموزان و امکانات بومی و ملی، انعطاف لازم و مناسب را در برنامه ایجاد کند، یادگیرندگان راحت‌تر و با آمادگی بیشتر به یادگیری خواهند پرداخت. هرچه معلم بتواند از پیچیدگی‌های برنامه بکاهد و بر میزان انطباق آن با شرایط و موقعیت‌های یادگیری دانش‌آموزان بیفزاید، آن‌ها موفقیت بیشتری در یادگیری به‌دست خواهند آورد.

برنامه‌های آموزشی و تربیتی و تحصیلی، باید به این نکته توجه داشت که عناصر تشکیل‌دهنده آن‌ها با هم هماهنگ باشند و به نحوی درون برنامه جای گیرند که راه رسیدن به اهداف موردنظر جامعه هموار شود. از آنجا که برنامه‌های تحصیلی و تربیتی مسیر تربیت نونهالان را مشخص می‌سازند، باید در تهیه و تدارک آن‌ها به شخصیت دانش‌آموز توجه شود. بخش اعظم عناصر تشکیل‌دهنده شخصیت کودک، اطلاعات، دانش و معلوماتی است که از محیط خود کسب می‌کند. از این‌رو، همه مسائل و موضوعات اکتسابی کودک باید جزو مفیدترین دانستنی‌ها و هماهنگ با یکدیگر باشند تا مجموعه‌ای از دانش و مهارت‌های مناسب را برای او به‌وجود آورند. امروزه دیگر در مدارس، آموزش درس‌ها به‌صورت منفرد و جدا از هم، پذیرفتنی نیست. ارتباط و پیوستگی موضوعات گوناگون درسی ایجاب می‌کند، مواد و درس‌های برنامه تحصیلی به‌صورت همگام، هماهنگ و مکمل یکدیگر به دانش‌آموزان تعلیم داده شوند.

انعطاف‌پذیری برنامه و امکان دخالت معلم در آن

اهداف تعلیم و تربیت باید با خواسته‌ها و نیازهای جامعه

باشند. مقاصد آموزش و پرورش، با توجه به مقتضیات زمان و مکان، ضمن رعایت تبعیت از اهداف تعیین شده در اسناد بالادستی، ممکن است دستخوش تغییرات و دگرگونی‌هایی بشود. این تغییر و تحولات باید از طریق تدوین برنامه تحصیلی مناسب لحاظ شود. اصولاً طراحی برنامه‌های آموزشی و تربیتی و تحصیلی در مدارس باید براساس خواسته‌ها، نیازها، شرایط و امکانات محلی و منطقه‌ای جامعه باشد. لذا برنامه‌های تنظیمی برای تحقق اهداف موردنظر در نقاط گوناگون جامعه و در زمان‌های گوناگون، باید متفاوت باشد. کلام آخر اینکه، برنامه باید به‌نحوی طراحی و تدوین شود که همه مسائل و شرایط پیش‌بینی شده در اهداف آن تحقق و ظهور پیدا کنند و مجریان بتوانند به‌راحتی و به بهترین وجه آن‌ها را به اجرا درآورند و به نتایج مطلوب برسند.

هماهنگی مواد برنامه با یکدیگر

امور اجتماع با هم ارتباط و وابستگی دارند و به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در یکدیگر اثر می‌گذارند. زندگی سالم نیز زمانی میسر می‌شود که اساس آن بر پایه نظامی صحیح و منسجم استوار باشد. در تعلیم و تربیت و طراحی

برنامه باید به‌نحوی طراحی و تدوین شود که همه مسائل و شرایط پیش‌بینی شده در اهداف آن تحقق و ظهور پیدا کنند و مجریان بتوانند به‌راحتی و به بهترین وجه آن‌ها را به اجرا درآورند

* منابع.....

۱. شریعتمداری، علی (۱۳۷۸)، چند میحت اساسی در برنامه‌ریزی درسی، چاپ هشتم، سمت، تهران.
۲. پورعلیرضا توتکله، علی (۱۳۸۴)، شیوه آموزش درس انشا در دوره ابتدایی مدارس شهرستان شفت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، بخش علوم تربیتی و روان‌شناسی.
۳. تقی پورظهير، علی (۱۳۷۷)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، چاپ دوازدهم، مؤسسه آگاه، تهران.